

Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

The Journal of Near East University Faculty of Theology

ISSN: 2148-6026 | e-ISSN: 2687-4121

Haziran / June | 2022/8/1

KIRMASTÎ'NİN EL-VECİZ ADLI KİTABI VE TAHLİLİ

Kirmasti's book titled el-Vajiz and Its Analysis

İlyas KAPLAN

Dr. Öğretim Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri
Bölümü, Fıkıh Anabilim Dalı, Konya, Türkiye.

Assist. Prof., Selcuk University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic Law,
Konya, Türkiye.

ilyasezheri@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1852-1248

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 01 Mayıs 2022

Kabul Tarihi | Accepted: 14 Haziran 2022

Yayın Tarihi | Published: 30 Haziran 2022

Atıf | Cite as

Kaplan, İlyas. "Kirmastî'nin el-Vecîz Adlı Kitabı ve Tahlili". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Haziran 2022) 8/1: 135-146. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2022.8.1.08>

Kaplan, İlyas. "Kirmasti's Book Titled el-Vajiz and Its Analysis". *The Journal of Near East University Faculty of Theology* (June 2022) 8/1: 135-146. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2022.8.1.08>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Telif Hakkı | Copyright

Copyright © 202X. Telif hakkı yazar(lar) tarafından YDUILAF'a devredilmiştir. Bu makale, Creative Commons Atıf Lisansının (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir.

Copyright © 202X. Copyright has been transferred to YDUILAF by the author(s). This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Kirmastî'nin el-Vecîz Adlı Kitabı ve Tahlili

Öz

Osmanlı devletinde İslamî ilimlerin her dalında birçok ilim adamı yetişmiştir. Bunlardan biri de Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid dönemlerinde yaşamış olan Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmastî'dir. Hayatı hakkındaki bilgiler çok az ve sınırlıdır. Hayatını Osmanlı devletine başkentlik yapmış olan Bursa ve İstanbul'da geçirmiş üretken bir âlimdir. Kirmastî Horasan, Şam ve Mısır gibi ilim merkezlerine gitmemiş, Molla Hüsrev gibi bütün tahsilini Osmanlı devletine başkentlik yapmış olan Bursa ve İstanbul'da yapmıştır. Tahsilini babası Fakih Hüseyin'den yapmaya başlayan Kirmastî, başta Fâtih Sultan Mehmed'in hocası Hocaşâde Muslihuddin Efendi olmak üzere zamanın alimlerinden ders alarak yetişmiştir. Kirmastî, Osmanlı medreselerinde, Sahn-ı Semân'da hocalık yapmış ve Bursa'ya kadı olmuştur. Bursa'da gösterdiği başarılı ve liyakatli kadılık görevinden dolayı kendisinden daha fazla istifade edilmesi için İstanbul'a atanmıştır. Bursa ve İstanbul'da kadılık yapmasına rağmen hocalıktan hiçbir zaman uzak durmamış ve tedris faaliyetlerine devam etmiştir. Doğruya ve hakka bağlılığı sebebiyle II. Bayezid'in takdirini ve övgüsünü kazanmıştır. Ömrünü müderrislik yapmakla geçiren Kirmastî birçok talebe yetiştirdiği bilirse de kaynaklarda ona talebelik yapan kimseler arasında Mevlâ Şu'ayb et-Turâbî dışında başka bir isme rastlanmamaktadır. Günümüzde yapılan bazı çalışmalarda Osmanlı şeyhülislâmı ve tarihçisi olan Kemalpaşazâde onun yetiştirdiği talebelerden biri olarak zikredilse de klasik kaynaklarda, bunu teyit edecek bilgiye rastlanmamıştır. Genç yaşta telif çalışmalarına başlayan Kirmastî, belâgat, fıkıh, fıkıh usulü, kelam, mantık ve münazara olmak üzere birçok alanda eser kaleme almış çok yönlü bir âlimdir. Zübdetü'l-vusul'un muhtasar hali olarak ele alınan el-Vecîz adlı bu çalışma fıkıh usulü konusunda yazmış olduğu *el-Vecîz* adlı eserini incelemektedir. Kirmastî'nin, genel olarak eserlerini sistematik bir şekilde muhtemelen öğrencilerine ders kitabı olması gayesiyle eğitim amacıyla yazdığı görülmektedir. Kirmastî usûl-i fıkha dair eserlerini karma/memzûc metotla yazmıştır. Daha çok matematik ve mantık alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan Gelenbevî İsmâil Efendi *el-Vecîz*'i; kıraat ve nahiv âlimi, reîsülkurrâ Abdullah Eyyûbî'ye okutmuştur. Saçaklızâde Mehmed Efendi, *Tertîbü'l-ulûm*'da *el-Vecîz*'den övgüyle bahsetmektedir. Osmanlı Devleti'nin büyük âlimlerinin Hanefî usulüne dair meşhur eserleri değil de usûl-i fıkha dair Kirmastî'nin eserlerini öğrencilerine ders kitabı olarak okutmuş ve övmüş olması, onun bu alandaki başarısını ispatlar niteliktedir. Kirmastî, eserlerinde usûl-i fıkha dair konuları mersad, fasl, maksad ve bâb isimleriyle ifade etmiştir. O, *el-Vecîz*'de konuları işlerken Şâfi mezhebinin usul görüşlerine işaret etse de Hanefi mezhebinin usulünü iltizam etmiş ve kendisi de Hanefî usulünü esas almıştır. Buna rağmen Kirmastî'nin usûl kitaplarında konuları başlıklandırırken ve tertipte Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin *Menârü'l-envâr*, Sadruşşerâ'nın *Tenkhu'l-usûl* ve Molla Hüsrev'in *Mirkâtü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl* gibi Hanefi ulemanın metinlerinden farklı bir yöntem izlediği, karma yöntem kullandığı, hatta zaman zaman hem tertipte hem de konu anlatımında Mutekellimin yönteme başvurduğu görülmektedir. Çalışmamızda *el-Vecîz*'in tahlilinde söz konusu eserlerle kıyaslama yapılarak farklılıklar ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Usûlü'l-Fıkıh, Osmanlı, Âlim, Kirmastî, el-Vecîz.

Kirmasti's Book Titled el-Vajiz and Its Analysis

Abstract

Numerous scholars were trained in every branch of Islamic sciences in the Ottoman state. One of them is Yûsuf b. Huseyin el-Kirmasti, who lived during the reigns of Fatih Sultan Mehmet and Bayezid II. Information about his life is scarce and limited. He was a prolific and versatile scholar who spent his life in Bursa and Istanbul, which became the capitals of the Ottomans. Kirmasti did not go to science centers such as Khorasan, Damascus and Egypt; instead, like Molla Husrev, he received all his education in Bursa and Istanbul, which served as the capitals of the Ottoman state. Having begun his education at home with his father Fakih Huseyin, Kirmasti took lessons from the prominent scholars of the time, especially Hocaşâde Muslihuddin Efendi, the tutor of Fatih Sultan Mehmed. Kirmasti taught in Ottoman madrasahs and Sahn-ı Semân (a higher order madrasah) and became a judge in Bursa. He was appointed to Istanbul in order to benefit more from him due to his successful and qualified judgeship in Bursa. Although he worked as a judge in Bursa and Istanbul, he never stayed away from teaching and continued his teaching activities. Owing to his commitment to truth and right, he received Bayezid II's appreciation and praise. Although it is known that Kirmasti, who spent his life as a professor, trained many students, there is no other name in the sources other than Mevlâ Shu'ayb et-Turâbî among the people who became students of his. Although Kemalpaşazâde, who was an Ottoman sheikh and historian, is mentioned as one of his students in some studies conducted today, there is no information to confirm this in classical sources. Having begun writing books at a young age, Kirmasti became a versatile scholar who wrote works in many fields such as rhetoric, fiqh, fiqh method, qalam, logic and debate. This work named al-Veciz, which is considered as the concise version of Zübdetü'l-vusul on the fiqh method include ûlû'l-ahkâm, Zubdetu'l-vusûl to ilmi'l-

usûl, al-Vajîz fi usûli'l-fiqh and al-Medâriku'l-asliyye ile'l-makâsidi'l-feriyye. All of these four works, which were referred to in the sources in the relevant literature on the Fiqh Method were published. This study examines his work called al-Vajîz, which he wrote on the subject of fiqh. It is seen that Kirmasti wrote his works in a systematic way, possibly for educational purposes, written for their benefit in the educational process. Kirmasti wrote his works on method of fiqh using the mixed/memzûc method. Gelenbevi İsmâil Efendi, who is mostly known for his works in the fields of mathematics and logic, had Reisulkurra Abdullah Eyyubi, a recitation and grammar scholar, read and study al-Vacîz. Sacaklızâde Mehmed Efendi speaks highly of al-Vajîz in his Tertibu'l-ulûm. The fact that he had his students read and study Kirmasti's works on usûl-i fiqh and praised it, rather than the famous works of the great scholars of the Ottoman Empire on Hanafi method proves his success in this field. However, Kirmasti's referred to topics related to method of fiqh under the titles of mersad (observation), fasl (section/period), maqsad (purpose) and bab (topic). Although he pointed to the methodological views of the Shafi'i sect while treating the subjects in al-Wajiz, he adhered to the method of the Hanafi sect and based himself on the Hanafi method.

Keywords: Fiqh, Method of Fiqh, Ottoman, Scholar, Kirmasti, al-Vajîz.

Giriş

Bu çalışmada önce Osmanlı padişahları Fatih Sultan Mehmet ve II. Beyazid döneminde Bursa ve İstanbul'da yetişmiş ve yaşamış bir âlim olan Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmastî'nin hayatına kısaca değinilecektir. Sonra kısaca eserlerinden bahsedilerek Osmanlı'nın son dönemlerinde müderris biri tarafından yazılmış, Gelenbevi tarafından okutulmuş ve Saçaklızâde'nin övgüsüne mazhar olmuş *el-Vecîz* isimli usul kitabı üzerinde durulacak ve tahlili yapılacaktır.

Kirmastî, Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid döneminde Bursa ve İstanbul şehirlerinde yaşamış; fıkah, fıkah usulü, kelam, mantık ve münazara ilimlerinde eser kaleme almış çok yönlü bir Osmanlı âlimidir. Kirmastî, aynı zamanda, müderrislik, tahrir emniyeti ve medreselerde hocalık vazifelerinde bulunmuştur. Kadılık görevlerindeki çeşitli uygulamaları takdir edilmiştir. Taşköprizâde'nin (öl. 968/1561) *Şekâiku'n-Numâniyye* isimli eseri haricindeki bilgiler dışında hayatı hakkında fazla bir bilgiye rastlanmamıştır. Çağdaş araştırmacılar Taşköprüzâde'nin verdiği bilgileri genel olarak tekrar etmişlerdir. Kirmastî'ye nispet edilen eserler hakkında da bir karışıklık söz konusudur.

Kirmastî ve eserleri hakkında çalışmalar yapılmış olmasına rağmen müstakil olarak *el-Vecîz* üzerine bir çalışma yapılmamıştır. Bu araştırma konusu, araştırmacılara eserleri incelerken doğru bir tahlil imkânı sunacaktır.

Ayrıca bu çalışmada, araştırmacılar *el-Vecîz* sayesinde, Nesevî ve Molla Hüsrev'in eserlerinden sonra usûl eserleri telifinde farklı yaklaşımlar ortaya çıktığını göreceklerdir.

Burada Kirmastî'nin hayatı ve eserleri hakkında kısa bir bilgi verilecektir. Sonra *el-Vecîz* isimli usul kitabının tanıtımı, önemi, hangi usul metoduna göre yazıldığı hakkında bilgi verilecek ve tahlili yapılacaktır. *el-Vecîz*'in tahlili yapılırken kendinden önce yazılmış ve Osmanlı Medreselerinde okutulan Ebû'l-Berekât en-Nesevî'nin (öl. 710/1310) *Menârü'l-Envâr* ve Molla Hüsrev'in (öl. 885/1480) *Mirkâtü'l-Vüsûl*'u ile karşılaştırmalar yapılmaktadır.

1. Kirmastî'nin Hayatı

Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmastî, Osmanlı devletinin parlak dönemleri olan Fatih Sultan Mehmet ve II. Beyazıt döneminde yaşamış çok yönlü ve üretken bir Osmanlı âlimidir. Kirmastî'nin hayatı Bursa ve İstanbul'da geçmiştir. Hayatı hakkındaki bilgiler Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin (öl. 968/1561) *eş-Şekâiku'n-numâniyye*'de aktardığı bilgiler ile sınırlıdır.¹ Taşköprizâde (öl. 968/1561) *eş-Şekâiku'n-numâniyye*'de Kirmastî hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: "*Fazıl bir âlim olan Molla Kirmastî, önce zamanının âlimlerinden okudu. Sonra Hocazâde'den ilim tahsil edip bazı medreselerde müderris oldu ve Sahn-ı Semân'da görev aldı. Ardından Bursa'da daha sonra da İstanbul'da kadı oldu. Kadılık görevinde tavır ve uygulamadaki yetkinliği sebebiyle takdir topladı. Batılın karşısında çekilmiş hakkın kılıcı idi. Kimsenin*

¹ Taşköprizâde, Ahmet Efendi, *eş-Şekâiku'n-numâniyye fî 'ulemâ'i'd-devleti'l-Ossmâniyye*, Ahmed Subhi Furat (ed.) (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1405), 207.

*kınamasından sakınmazdı. Rivayet olunur ki, Kirmastî bir gün başında küçük bir sarıkla mescide gider. Mescitten çıkınca bir meselenin halli için İbrahim Paşa onu çağırır. O da mescide giderken giydiği sarıkla huzura varır. Vezir huzuruna bu şekilde girme nedenini sorunca 'Rabbimin huzuruna bu halimle çıktım. Veziri ziyaret edeceğim diye kıyafetimi değiştirmeye nefsim ruhsat vermedi.' diye cevap verir. Vezir, Kirmastî'in bu sözünden etkilenir ve hoşnut olur. Bu olayı Sultan Bayezid'a anlatır. Bu tavır sultanın çok hoşuna gider ve ona ihсанlarda bulunur. Kirmastî'nin pek çok eser kaleme almıştır. Mutavvel'e haşiyesi ve Vikâye'ye şerhi vardır. Usulu Fıkıh'da el-Vecîz adında bir kitap telif etmiştir. Keza me'âni ilimine dair de bir kitap yazmıştır. Dokuz yüz yılında vefat edip Sultan Mehmed Camisinin yakınındaki mektebin yanında medfundur."*² Sonraki teracim yazarları Taşköprizâde'nin naklettiği bu bilgilerin ötesinde ilave bir bilgi vermezler.³

Kirmastî'nin eserleri hakkında en sağlıklı verileri kitaplarının mukaddimelerinden öğreniyoruz.⁴

Doğum tarihi ve yeri bilinmeyen Kirmastî'nin, *Usulu'l-İstılâhâtî'l-beyâniyye* isimli ilk eserinin 848/1444 yılından önce yazıldığı tespit edildiğinden doğumu hicri IX. asrın ikinci çeyreği olarak kabul edilmiştir.⁵ Eserlerinden çocukluk ve gençlik dönemlerini ilim tahsili ile geçirdiği anlaşılmaktadır. İlk eğitimini babası Fakih Hüseyin'den almıştır.

Yaşadığı dönemde Osmanlı medreselerinde eğitim sistemi oturmuştu. Molla Fenârî (öl. 834/1431), Ali Kuşçu (öl. 879/1474), Molla Hüsrev (öl. 885/1480), Hocazâde Muslihuddin Efendi (öl. 893/1488) gibi ilim adamları bu dönemde (824-886/1421-1481) yaşamıştır. Hocaları arasında en çok adı zikredilen Hocazâde Muslihuddin Efendi'dir.⁶

Osmanlı dönemi bürokrasisinde önemli bir mevki olan tahrir emniyeti görevini ifa ettiği kayıtlarda yer almıştır.⁷ Bursa ve başta Sahn-ı Semân olmak üzere İstanbul'daki medreselerde müderrislik yapmıştır. Sahn-ı Semân, Fâtih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'da kurulan yüksek dereceli bir medresedir. Buradan hareketle Kirmastî'nin yüksek düzeyde bir ilme sahip olduğu da söylenebilir. Nitekim, Bursa ve İstanbul gibi büyük şehirlerde kadılık da yapmıştır.

Kirmastî'nin vefatı hakkındaki bilgiler farklılık göstermektedir. Çağdaş araştırmalarda 899-900/1494-1495⁸ yıllarında vefat ettiği söylenirken Kâtip Çelebi'nin verdiği tarihe 906/1500⁹ İsmail Paşa ve Zirikli de iştirak etmiştir.¹⁰ Ancak *Kirmastî'nin el-Hâşiyeye ale'l-Mutavvel* isimli eserinin mukaddimesinde

² Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-devleti'l-'Ossmâniyye*, 207.

³ Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâibü a'lâmî'l-ahyâr min fukahâi mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, thk. Saffet Köse vd. (İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2017), 4/343-344; İsmâ'îl b. Muhammed el-Bâbânî, *Hediyyetu'l-'ârifin esmâ'ul-mu'ellifin ve âşârü'l-muşannifin* (Beyrut: Dâru lhyâ'i Turâşi'l-'Arabî, 1951), 2/563; Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm: kâmûs terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-musta'ribîn ve'l-müsteşrikîn* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 2002), 8/227; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin terâcimü musannifi'l-kütübi'l-'Arabîyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 4/4/157; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, M. A. Yekta Saraç (ed.) (Ankara: TÜBA, 2016), 1/474.

⁴ Yusuf b. Hüseyin el-Kirmastî, *el-Medârikü'l-asliyye ile'l-makâsidi'l-feriyye* (Irak: Mektebetü Emîn, ts.), 53; a.mlf., *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, Seyyid Abdüllatîf Kessâb (ed.), (Kahire: Daru'l-Hüda li't-Tibaa, 1984), 1; a.mlf., *Zübdetü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl*, Abdurrahman Haçkalı (ed.), (İstanbul: Daru Sadr, 2008), 25.

⁵ Sahip Aktaş, *el-Muntehab (fî'l-me'âni ve'l-beyân)* (Bursa: Emin Yayınları, 2020), 20; Aktaş Agâh - Sahip Aktaş, "Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmastî'nin Hayatı ve Eserleri", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2018), 215.

⁶ Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-devleti'l-'Ossmâniyye*, 206; Kefevî, *Ketâib*, 4/34; Ebu'l-Hasenât Abdülhay b. Abdilhalîm es-Sihâlevî el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye* (Kahire, 1324), 227.

⁷ Osmanlıda vergi ve vergi verenlerin sayımı için defter tutulur, sayım işi ve sayım defterine tahrir denilirken, bu işi yapana da tahrir emini deniliyordu. Aktaş, *el-Muntehab (fî'l-me'âni ve'l-beyân)*, 23; Agâh - Aktaş, "Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmastî'nin Hayatı ve Eserleri".

⁸ Ebu'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed es-Sâlihî İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnâvût, Abdülkâdir el-Arnâvût (Beyrut: Dâru lbn Kesir, 1986), 9/549; Abdullah Mustafa Meragi, *el-Fethü'l-mübin fî tabakati'l-usuliyin*, thk. Abdülhamid Ahmed Hanefi (ed.) (Kahire: yy., ty.), 3/58.

⁹ Mustafâ b. Abdullâh Hâcî Halîfe Kâtip Çelebi, *Sullemu'l-Vudûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*, thk. Mahmûd Abdülkâdir el-Arnâvût (İstanbul: IRCICA, 2010), 3/430, 5/243; Mustafâ b. Abdullâh Hâcî Halîfe Kayip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn an Esâmî'l-Kutubi'l-Funûn* (İstanbul, 1941), 1/136, 343, 859, 2/2014.

¹⁰ İsmail Paşa Bağdatlı, *Hediyyetü'l-'ârifin esmâ'ul-müellifin ve âşârü'l-muşannifin* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951), 2/563; Zirikli, *el-A'lâm*, 8/227.

II. Beyazıt'ın oğlu Ahmet'i dokuzuncu sultan olarak zikretmesi 920/1514 yılına kadar yaşamış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

Kirmastî, İstanbul'da vefat etmiştir, Fatih cami civarındaki Kirmasti mahallesinde yaptırdığı medresenin avlusuna defnedilmiştir. Mustafa, Muhyiddin, Muhammed/Mehmet ve Abdullah isminde 4 çocuğu olduğu ifade edilmektedir.¹¹

Pek çok medresede müderrislik yapan Kirmastî'nin birçok öğrencisi olmuştur. Bununla beraber kaynaklarda öğrencisi olarak sadece Molla Şu'ayb isimli öğrencisi zikredilmiştir.

M. Sami Benli bir kaynak zikretmeden Osmanlı şeyhüslâmı Kemalpaşazâde'nin (öl. 940/1534) de Kirmastî'ye öğrencilik yaptığını söylemiştir.¹²

2. Kirmastî'nin Eserleri

Yapılan çalışmalarda Kirmastî'ye nispet edilen 25 eser sıralanmıştır. Fakat bunlarda bazılarının Kirmastî'ye aidiyeti konusunda şüphe vardır. Kirmastî'ye aidiyetinde şüphe olmayan 6 belâgat, 4 usûl, 2 kelâm, 2 fıkıh ve 1 münazara olmak üzere toplam 15 eseri bulunmaktadır.

1. et-Tebyîn fi'l-me'ânî ve'l-beyân.

Belâgatla ilgili ayrıntılı bir eserdir.¹³

2. el-Müntehab.

Belâgat ilminin temel konularını ve kurallarını anlatan muhtasar bir eserdir.¹⁴

3. el-Muhtâr fi'l-me'ânî ve'l-beyân.

el-Müntehab ile aynı konuları içermektedir, daha kısadır. Bu eserde öz şevâhid, deliller ve kurallara yer verilmemiştir.¹⁵

4. et-Tibyân.

Müellifin yazdığı *et-Tebyîn* isimli eserinin yine kendisinin yaptığı şerhidir.¹⁶

5. er-Risâle fî Usûlü'l-İstîlâhâtî'l-beyâniyye.

Beyân ilminin temel konularını esas alan bir risaledir.¹⁷

6. Hâşiyetü'l-Mutavvel.

Bu eser, Hatîb el-Kazvî'nin belâgatla ilgili *Telhîsü'l-Miftâh*'ına Sa'deddin et-Teftâzânî'nin yazdığı şerhin haşiyesidir. Bu eseri ihtisar etmiş, bazı konuları da çıkarmıştır.¹⁸

Kirmastî usûl-i fıkıha dair 4 eser kaleme almıştır:

7. Usûlü'l-ahkâm.

¹¹ Sahip Aktaş, *el-Muntehab (fi'l-me'ânî ve'l-beyân)* (Bursa: Emin Yayınları, 2020), 35; Aktaş Agâh-Sahip Aktaş, "Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'nin Hayatı ve Eserleri", 211-250.

¹² M. Sami Benli, "Yusuf el-Kirmastî, Hayatı ve et-Tebyîn fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân'ı", *Şarkiyat Mecmuası* VIII (1998), 230.

¹³ Sahip Aktaş, *el-Muntehab (fi'l-me'ânî ve'l-beyân)* (Bursa: Emin Yayınları, 2020), 35; Aktaş-Aktaş, "Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'nin Hayatı ve Eserleri", 211-250; Timur Aşkan, "Tahkiku 'Risale fi Usûli'l-Istilahati'l-Beyaniyye li-Yusuf b. Hüseyin el-Kirmasti', *İslâm Araştırmaları Dergisi* 44 (2020), 167-246.

¹⁴ Eserin Sahip Aktaş tarafından *Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'nin hayatı, eserleri ve el-Muntehab adlı eserinin tahkik ve tahlili* 2019 yılında Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda doktora tezi olarak çalışıldı ve *el-Muntehab (Fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân)* olarak Emin yayınları tarafından neşredildi.

¹⁵ Bu eser, Leylâ 'Alî 'Ammâr tarafından Libya'daki Câmî'atu'l-Merkib'de 2013 yılında yüksek lisans tezi olarak edisyon kritiği yapılmıştır.

¹⁶ Kirmâstî'nin bu eseri, Fehd b. Muhammed b. Fehd el-'Ammâr tarafından İmam Muhammed b. Su'ud Üniversitesi'nde 1421/2001 yılında edisyon kritiği yapılmıştır.

¹⁷ Aşkan, "Tahkiku 'Risale fi Usûli'l-Istilahati'l-Beyaniyye li-Yusuf b. Hüseyin el-Kirmasti'".

¹⁸ Ahmet Özel, Hanefi Fıkıh Alimleri (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 219; Aktaş, *el-Muntehab (fi'l-me'ânî ve'l-beyân)*, 37-38; Agâh-Aktaş, "Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'nin Hayatı ve Eserleri"; Aşkan, "Tahkiku 'Risale fi Usûli'l-Istilahati'l-Beyaniyye li-Yusuf b. Hüseyin el-Kirmasti'".

Fıkıh usulüne dair müellifin en hacimli eseridir.¹⁹ Millet Kütüphanesi'ndeki (Feyzullah Efendi, nr. 561) nüshanın kapağında bu isim yazılı olmakla birlikte silintiler olduğu için önsözde adı okunamamaktadır.²⁰

Söz konusu nüshanın ilk sayfasında/iç kapağında (1a) eserin ismine dair “*Usûlü'l-ahkâm*” kaydı yer almaktadır. Ancak eserin ikinci sayfasının (1b) kenarında tashih kaydıyla yapılan ilavede eserin ismi, *el-Muharrer* olarak belirtilmiştir.²¹

8. Zübdetü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl.

Hacmi *Usûlü'l-Ahkâm*'a göre daha küçük bir eserdir.²²

9. el-Vecîz fi usûli'l-fıkh.

10. el-Medârikü'l-asliyye ile'l-makâsidi'l-fer'iyye.

Fıkıh usulünün ana konularını kapsayan, misal ve delilleri içermeyen bir kitaptır. Eserde usûlü'nün bütün konularını mukayeseli bir şekilde incelenmektedir.²³

Kirmastî kelama dair eserler de kaleme almıştır. Bunlar aşağıdakilerdir:

11. Risâle fi 'akâ'idü'l-fırkatü'n-nâciye.

Kelâm ilminin temel konularıyla ilgili mukaddimeyle başlayan eserde Ehl-i sünnet'in akaidle alakalı görüşleri ve bu görüşlere aykırı görüşleri “mesele” başlıkları²⁴ altında ele alınmıştır.²⁵

12. Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf.

Adudüddin el-İcî'nin kelâma dair eserine Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin yaptığı şerhin hâşiyesidir.²⁶

Kadılık yapmış Kirmastî'nin vakıf ve rehin konularını ele aldığı 2 eseri bulunmaktadır:

13. Risâle fi'l-vakf.

Yazma nüshalarında *Kitâbü'l-Vakf* ve *Ahkâmü'l-vakf* gibi adlarla anılan,²⁷ vakıfla ilgili konuları işleyen bir risaledir.²⁸

14. Risâle fi'r-rehn.

Fıkıh ilminin muamelat konularından rehin²⁹ hakkında yazılmış bir risaledir.³⁰

15. Muhtasar fi 'ilmi'l-münâzara.

Münazara ilmine dair bir risaledir.³¹

¹⁹ Eser, Medine İslam Üniversitesinde Abdullatif b. Şelva b. Sa'iden eş-Şâmânî ve İbrahim Muhammed b. Abdilhalîm tarafından *Usûlü'l-ahkâm* adıyla yüksek lisans tezi olarak edisyon kritiği yapılmıştır.

²⁰ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 219.

²¹ Aktaş, *el-Muntehab (fi'l-me'ânî ve'l-beyân)*, 40; Ağâh-Aktaş, “*Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmastî'nin Hayatı ve Eserleri*”, 236.

²² Eserin iki tane edisyon kritiği yapılmıştır. Biri Hamd b. Hamdî es-Sâ'idî tarafından 2000 yılında çalışılmış ve İdâretü'l-buhûsî'l-mevsû'âtü'l-İslamiyye kurumunca 3 cilt olarak neşredilmiştir. İkincisi ise Abdurrahman Haçkalı tarafından 2008 yılında Dâr-u sâdir'da basılmıştır.

²³ Eser Omar Nassrat tarafından *Yusuf B. Hüseyin el-Kirmastî'nin 'el-Medariku'l Asliyye ile'l-Mekasidi'l Fer'siyyesi (Tahkik ve Tahlili)/Yusuf B. Hüseyin el-Kirmastî'nin el-Medariku'l Asliyye ile'l-Mekasidi'l Fer'siyyesi* adıyla 2013 yılında İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir. Daha sonra *el-Medariku'l Asliyye ile'l-Mekasidi'l Fer'siyyesi* adıyla 2021 yılında Kerkük'te Mektebetü Emin ve Beyrut'ta Dar-u İbn Hazm tarafından basılmıştır.

²⁴ Ahmet Özel, “Kirmastî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/68.

²⁵ Eser Cemalettin Gezgiç tarafından *Yusuf Bin Hüseyin El-Kirmastî ve "Risale Fi Akaid'l-Firaki'n-Naciye" adlı eserinin tahkiki* adıyla 2009 yılında Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir. Yine Wasfî Kanan Nasruddeen Alobaidy tarafından 2021 yılında *Yusuf el-Kirmastî'nin Risale'tü'l-Firaki'n-Naciye adlı kitabında takip ettiği metot* adıyla bir tez Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

²⁶ Özel, “Kirmastî”, 26/68; Aşkan, “Tahkiku “Risale fi Usûli'l-İstilahatü'l-Beyaniyye li-Yusuf b. Hüseyin el-Kirmastî”.

²⁷ Özel, “Kirmastî”, 26/68; Aktaş, *el-Muntehab (fi'l-me'ânî ve'l-beyân)*, 43; Ağâh-Aktaş, “*Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmastî'nin Hayatı ve Eserleri*”; Aşkan, “Tahkiku “Risale fi Usûli'l-İstilahatü'l-Beyaniyye li-Yusuf b. Hüseyin el-Kirmastî”.

²⁸ Eser, 2010 yılında Ummu'l-kurâ Üniversitesinde Meshûr b. Dahîlullah b. Aâhil el-Hasânî tarafından yüksek lisans tezi olarak edisyon kritiği yapılmıştır.

²⁹ Aktaş, *el-Muntehab (fi'l-me'ânî ve'l-beyân)*, 44; Ağâh-Aktaş, “*Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmastî'nin Hayatı ve Eserleri*”; Aşkan, “Tahkiku “Risale fi Usûli'l-İstilahatü'l-Beyaniyye li-Yusuf b. Hüseyin el-Kirmastî”; Cici, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları*, 278-279.

³⁰ Eser Hasan Özer tarafından *Kirmastîzâde ve Rehn Adlı Eseri* adıyla 2010 yılında edisyon kritiği yapılarak neşredilmiştir.

³¹ Aktaş, *el-Muntehab (fi'l-me'ânî ve'l-beyân)*, 48; Ağâh-Aktaş, “*Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmastî'nin Hayatı ve Eserleri*”; Aşkan, “Tahkiku “Risale fi Usûli'l-İstilahatü'l-Beyaniyye li-Yusuf b. Hüseyin el-Kirmastî”.

3. el-Vecîz'in Tahlili

Bu bölümde Kirmastî'nin el-Vecîz eserinin tahlili yapılacaktır. Tahlili yapılırken Abdullatif Kessâb'ın tahkik ettiği ve 1984 yılında Dâru'l-hudâ yayınevi tarafından basılan nüshası esas alındı.

Kirmastî'nin usûlü'l-fikh'a (fıkıh usulü) dair dört eser kaleme almıştır. Bunlar hacim bakımından büyükten küçüğe doğru şöyledir: *Usûlü'l-ahkâm*, *Zübdetü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl*, *el-Medârikü'l-asliyye ile'l-makâsidi'l-fer'iyye* ve *el-Vecîz*'dir. *el-Vecîz*, isminin de işaret ettiği üzere Kirmastî'nin en özlü kitabıdır.

3.1. el-Vecîz'in Aidiyeti ve İsmi

el-Vecîz'in Kirmastî'nin eseri olduğu hususunda bir ihtilaf yoktur. Eserin adını da Kirmastî kitabın mukaddimesinde açıkça ifade etmektedir.³² Bu bilgileri eserin başında şu şekilde açıklamıştır:

”بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، ﴿رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا. نَحْمَدُ اللَّهَ عَلَى مَا هَدَانَا إِلَيْهِ مِنْ أَسْوَ
الْأَحْكَامِ، وَنُصَلِّي عَلَى نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ سَيِّدِ الْأَنْبَاءِ، وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ هُدَاةَ الْإِسْلَامِ. وَبَعْدُ، فَهَذَا مَا فَصَدَهُ أَضْعَفُ عِبَادِ اللَّهِ
يُوسُفُ بْنُ حُسَيْنِ الْكِرْمَاسْتِيِّ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمَا وَعَنْ كَافَّةِ الْمُسْلِمِينَ مِنْ تَخْرِيرِ أَصُولِ الْحَنْفِيَّةِ مَعَ الْإِشَارَةِ إِلَى أَصُولِ الشَّافِعِيَّةِ،
مُعْرِضًا عَنِ الدَّلِيلِ وَالْمِثَالِ، إِلَّا نَادِرًا فِيمَا اشْتَدَّ الْحَاجَةُ إِلَيْهِ، تَسْهِيلًا لِلطَّالِبِينَ لِتَوَابِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. وَسَمَّاهُ عِنْدَ اخْتِيَامِهِ
بِلُطْفِهِ تَعَالَى وَجِيزًا. وَنَسَأَلُهُ أَنْ يَجْعَلَهُ بِالْمَقْبُولِ جَدِيدًا. وَرَبَّنُّهُ عَلَى مَرَايِدِ عَشْرَةٍ.“

Görüldüğü üzere Kirmastî kitabın mukaddimesinden yapılan bu alıntıda onun telif metodunu, içeriğinin çerçevesini, yazılış amacını ve ona verdiği ismi sarıhen zikretmektedir. Bu yüzden kitabın Kirmastî'ye olan nisbeti açık ve kesindir.

3.2. el-Vecîz'in Mahiyeti

Burada el-Vecîz'in mahiyetinden önce usûl-i fıkıh metotlarından hangisi üzerine yazıldığını belirtmekte fayda vardır.

Usul kitaplarının üç tür telif yöntemi vardır: Birincisi, bir fıkıh mezhebinin fûrû hükümlerini temellendirmeye ve bunların ilgili delillerden elde edilmiş biçimini açıklamaya yönelik yazılan “fukaha metodu”; ikincisi, mezhep imamlarının hükümlerini çözerek değil, önceden belirlenmiş genel ilke ve kurallar esas alınarak yazılandır ki “mütakellimîn metodu” ve üçüncüsü ise iki yöntemi birleştirmek amacıyla telif edilen “karma (memzûc) metod” olarak sıralanabilir.³³

İncelediğimiz el-Vecîz isimli eser “karma (memzûc) metod” tarzıyla yazılmıştır.

el-Vecîz'in mahiyeti Hanefî mezhebinde yazılan Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin *Menârü'l-Envâr* ve Molla Hüsrev'in *Mirkâtü'l-Vüsûl*'ü gibi usûl-i fıkıh kitaplarının mahiyeti ile aynıdır. Şafii mezhebinin usulüne de işaret ederek Hanefî mezhebinin usulünü yazmak için kaleme aldığını belirtmektedir.³⁴ *el-Vecîz*, usul konularının tamamını zikretmiştir.

el-Vecîz, hacim bakımında Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin *Menârü'l-Envâr* ve Molla Hüsrev'in *Mirkâtü'l-Vüsûl*'ünden daha geniştir.

el-Vecîz Fukaha metoduna göre yazılmış Hanefi mezhebinin usul kitaplarında olduğu gibi delil ve misallere nadiren yer verir. Kavaide ve usûl ilminin teorisine öncelik vermesi dolayısıyla âyet ve hadislere yok denilecek kadar az yer vermektedir.

el-Vecîz'de, *Menârü'l-Envâr* ve *Mirkâtü'l-Vüsûl* kitaplarında olduğu gibi sadece Hanefi ve Şafii mezhebinin usule dair görüşlerine yer verilmekle yetinilmeyip diğer mezheplerin ve münferit olarak birçok âlimin görüşü de zikredilmiştir.

³² Yûsuf b. Hüseyin Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, ed. Seyyid Abdullatif Kessâb (Kahire: Daru'l-Hüda li't-Tibaa, 1984), 1.

³³ Ebü Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldun, *Mukaddime İbn Haldun*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020), 813-818; Asım Cüneyd Köksal - İbrahim Kâfi Dönmez, “Usûl-i Fıkıh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/202-205.

³⁴ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 1.

3.3. *el-Vecîz*'in Telif Sebebi

Kirmastî döneminde Osmanlı eğitim müfredatı içinde yaygın olarak *Menârü'l-Envâr*, *Mirkâtü'l-Vüsûl*, *Tenkihu'l-usûl*, *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh* ve Sa'deddin et-Teftâzânî'nin *et-Telvîh ilâ keşfi hakâ'iki't-Tenkîh* okutulmakta idi. Kirmastî'nin, mezkûr eğitim sistemi içinde hem talebelik hem müderrislik yaptığı için bu kitapları okumuş ve okutmuş olması gerekir. Onun, eğitim müfredatında talebeye yaygın olarak okutulan bu kitaplarda hem telif tarzları hem de talebelerin ihtiyaçlarına hitap etmeleri bakımından tespit ettiği eksiklikleri tamamlamak üzere *el-Vecîz*'i ve konuyla ilgili üç eserini yazma ihtiyacı duyduğu söylenebilir. Nitekim *el-Vecîz*'in girişinde kendisi bu sebebi, “*ihtiyaç ve öğrencilere kolaylaştırmak için*”³⁵ şeklinde ifade etmektedir.

3.4. *el-Vecîz*'in Önemi

Kirmastî'nin yazdığı eserlerle usul ilmine önemli katkıda bulunmuştur. Dört farklı hacimde kitap yazarak da farklı seviyelerdeki öğrencilere hitap ettiği söylenebilir. Ayrıca dört farklı hacim ve seviyede eser kaleme alarak eğitim ve öğretimde tedrici bir yöntem izlenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. *el-Vecîz*, Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Gelenbevî gibi âlimlerin övgüsüne mazhar olmuştur.

Saçaklızâde Mehmed Efendi (öl. 1145/1732) *Tertîbü'l-'ulûm* eserinde “*bu ilimde (Usûl-i Fıkıh) el-Vecîz'den daha güzel ve daha kapsamlı bir kitap görmedik*” diyerek kitabı övmektedir.³⁶

Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri eserinde matematik ve mantık alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan Osmanlı âlimi Gelenbevî'nin (öl. 1205/1791) çok fazla Usûl-i Fıkıh ilminde eser olmasına rağmen kıraat ve nahiv âlimi, reîsülkurrâ Abdullah Eyyûbî'ye (öl. 1836) *el-Vecîz*'i okutmayı tercih etmiştir.³⁷ Bu övgülere rağmen *el-Vecîz* Osmanlı medreselerinde rağbet görmemiş ve okutulmamıştır. Bunun en büyük sebebi de muhtemelen dönemin eğitim geleneğinde okutulan kitapların ve takip edilen teamülün dışına çıkılamamış olmasıdır. Zira geleneği değiştirmek her zaman zor olmuştur. *el-Vecîz*'in rağbet görmemiş olması ve *Menârü'l-Envâr*, *Mirkâtü'l-Vüsûl*, *Tenkihu'l-usûl*, *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh* ve *et-Telvîh ilâ keşfi hakâ'iki't-Tenkîh* gibi usûl kitaplarının yanında yer alamamasının sebebi de bu olsa gerek. Bununla beraber *el-Vecîz*'in yazma eserlerin bulunduğu kütüphanelerdeki nüshalarının bolluğundan oldukça ilgi gördüğü anlaşılmaktadır.

3.5. *el-Vecîz*'in Üzerine Yapılan Çalışmalar

el-Vecîz'in yazma eserlerin bulunduğu bir çok kütüphanelerdeki nüshaları bulunmamaktadır. *el-Vecîz*, üç defa tahkik edilerek basılmıştır. Bunlardan ilki, Abdullatîf Kessâb yaptığı ve 1984 yılında Dâru'l-hudâ yayın evinde basılmış olan tahkiktir. İkinci olarak Ahmed Hicâzî es-Sekkâ tarafından 1990 yılında çalışılmış ve Kahire'de el-Mektebü's-sekâfî tarafından basılmıştır. Son olarak Mustafâ Mahmûd el-Ezherî tarafından tahkik edilerek 2007 yılında Dâru İbn Affan yayınevinde basılmıştır.

el-Vecîz, Ömer b. Hüseyin el-Âmidî (öl. 1200/1785) tarafından şerh edilmiştir.³⁸ Yazma eser kütüphanelerinde bu şerhin birçok nüshası bulunmaktadır.

Ayrıca Ali b. Fazlullah Maraşî (öl.1134/1721'den sonra) tarafından “*Mevâhbü'l-Azîz Fî Şerhi'l-Vecîz Fi'l-Usûl*” adıyla şerh edilmiştir.³⁹

3.5. *el-Vecîz*'in Sistematiği

Kirmastî, Ebü'l-Berekât en-Neseî ve Molla Hüsrev gibi alimlerden sonra yaşamıştır. Mutlaka bu iki alimin eserleriyle beraber kendinden önceki alimlerin eserlerine de muttali olmuştur. Usûlül-fıkha dair eserlerine bakıldığında mütekellim metoduna meylettği düşüncesi uyandırmaktadır. Örneğin, münasebe

³⁵ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûl'l-fıkıh*, 1.

³⁶ Muhammed b. Ebî Bekr Sâcıklızâde el-Mar'âşî, *Tertîbü'l-'Ulûm*, thk. Muhammed İsmâ'îl es-Seyyid Ahmed (Beyrut: y.y., 1408/1988), 158.

³⁷ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, M. A. Yekta Saraç (ed.) (Ankara: TÜBA, 2016), 1/397.

³⁸ Âmidî'nin bu eseri de İlyas Yahya ve Musa Kitâ tarafından 2009 yılında Medine İslam Üniversitesinde doktora tezi olarak tahkik edilmiştir.

³⁹ Eser, 2021 yılında Ahmet Yaseki tarafından tahkik edilerek Kahramanmaraş'ta basılmıştır.

bahsinde münasebeye Mütakellimin fukaha gibi maslaha ve makâsîd bağlamında temas etmiş, böylece münasebeye Fukaha yöntemine göre yaklaşan Molla Hüsrev'den ayrılmıştır.

Kirmastî tarafından, kitabının tertibinde kendinden önce yazılan kitaplardan farklı bir tertip kullanıldığı görülmektedir. Farklı tertip kullanmasının altında yine eğitim-öğretime daha önce yazılmış olan usûlü'l-fıkha dair eserlerden daha faydalı olma düşüncesi yatıyor olabilir.

Yine Kirmastî, usûlü'l-fıkha dair hacimleri birbirinden farklı dört eser vererek bu ilimde tedrici bir yöntem kullanılması gerektiğini düşünmüştür. Bu yöntemi Belâğat konusunda yazmış olduğu eserlerinde de görülmektedir.

el-Vecîz'in bir giriş ve on mersaddan oluşmaktadır. Kirmastî dört eserinde de besmeleden sonra Kehf Sûresinin 10. âyetiyle kitabına başlamaktadır.

Müellif *el-Vecîz*'e de Kehf Sûresinin 10. âyetiyle başlamaktadır. Sonra besmele, hamdele, salvele, telif sebebi, kitabın ismi ve dua ile devam etmektedir.

Birinci mersadda fıkıh usûlünün ve fıkıhın tarifi yapılmış, bu ilmin faydası ve konusu zikredilmiştir. Mevzusu konusunda delillerden Kitap, Sünnet ve icmâ zikredilerek kıyas dışarıda bırakılmıştır. Oysa Neseff kitabının başında usûlü'l-fıkıhın, tarifi, gayesi ve konusunu zikretmemiştir. Molla Hüsrev ise eserinin başında usûlü'l-fıkıhın tarifi, faydası ve konusunu zikretmiştir.

İkinci mersadda Kelâm ilmine dair meseleler ele alınmaktadır. Bu kısımda Allah'ın sıfatları, emredici, yasaklayıcı oluşu, peygamberi göndermesi, kitaplar indirmesi, peygamberlerin küçük ve büyük günahlardan masum oluşları gibi konulara yer verilmektedir. Diğer üç eserinde de aynı konulara değinmektedir. Kirmastî'nin Neseff ve Molla Hüsrev'den farklı olarak usûl-i fıkha dair yazmış olduğu her üç eserde de akaitle ilgili konuları da ele aldığı görülmektedir.

Üçüncü mersadda, Fıkıh usûlü ile Arap dilinin ortak konuları olan elfaz bahsine yer verilmektedir. Kirmastî bölümü de sekiz konuya ayırmıştır.

Birinci konuda, hakikat, mecâz, sarîh ve kinayeden bahsedilmektedir. Bu kısımda kıyasla sabit olup olmayacağı, istiare ve hakikat, mecâz, sarîh ve kinaye lafızlarının tanımları ve hükümleri ele alınmıştır. *Menârü'l-Envâr* ve *Mirkâtü'l-Vüsûl*'de ise bu bölüm açıklık ve kapalılık bakımından lafızlardan sonra ele alınmıştır. Kirmastî'nin bu kısımda da kendinden öncekilerin geleneğini sürdürmediği görülmektedir.

İkinci konuda, Has, Amm, Mutlak, Mukayyet lafızlar, bunların tarifleri ve hükümleri yer almaktadır. Neseff ve Molla Hüsrev ise Has ve Amm konusunu kitabın tarifini yaptıktan sonra zikretmektedirler.

Üçüncü konuda Müşterek ve Müevvel lafızlar, tarifleri ve hükümleri yer almaktadır. Oysa Neseff ve Molla Hüsrev bu iki konuyu has ve amm lafızların hemen peşinden zikretmektedir.

Dördüncü konuda, İbâre, İşâre, Delâlet ve İktiza lafızları, tarifleri ve hükümleri yer almaktadır. Neseff ve Molla Hüsrev bu bölümü lafızların en son bölümü olarak zikretmektedir.

Beşinci konuda, Zâhir, Nass, Müfesser, Muhkem, Hafî, Müşkil, Mücmel ve Müteşâbih lafızlar, tanımları ve hükümleri yer almaktadır. Neseff ve Molla Hüsrev söz konusu lafızları, lafızlar bahsinin en sonunda zikretmişlerdir.

Altıncı konuda *el-Vecîz*'de de Neseff ve Molla Hüsrev'in de söz konusu eserlerinde yaptıkları gibi Beyan bahsi yer almaktadır. Bu bölüm altında, beyânü't-takrîr, beyânü't-tefsir, beyânü't-tağyir ve beyânü'z-zarûreden bahsedilmekte ve beyânü'z-zarûre konusunda nesih meselesi detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Yedinci konuda mantûk ve mefhum yer almaktadır. Bu kısımda Mefhûm-u muhâlefe, onunla amel etmenin şartları ve kısımları ele alınmaktadır. Oysa Neseff ve Molla Hüsrev mantûk ve mefhum konularına değinmemişlerdir.

Sekizinci konuda hurûfu'l-meâniden bahsedilmektedir. Bu konuda atıf harfleri, harfi cerler, zarflar ve şart harfleri incelenmiştir. Neseff ve Molla Hüsrev ise bu konuyu hakikat ve mecaz konusundan sonra zikretmektedir.

Dördüncü mersadda hüküm bahsi yer almaktadır. Bu kısımda azimet ve ruhsat bahsi, onların kısımları zikredilmektedir. Yine rükün, illet, sebep, şart ve alâmet konularına değinilmektedir.

Sonra mahkûmun bih ve kısımları konusu üzerinde durulmaktadır. Ardından mahkûmun aleyh başlığı altında ehliyet ve kısımları ile devam edilmektedir. Bu konuda ehliyet arızalarından ve kısımlarından bahsedilmektedir. Neseî ve Molla Hüsrev'in ehliyetin arızaları bahsini kitabın sonuna bıraktıkları görülmektedir. Bu üç âlimden sadece Molla Hüsrev içtihat konusunu "hatime" başlığı altında kitabın son konusu olarak zikretmektedir.

Beşinci mersadda Kitap yani Kur'an-ı Kerim konusuna girmektedir. Burada da *Menârü'l-Envâr ve Mirkâtü'l-Vüsûl*'den ayrı bir tertibe gitmiştir. *Menârü'l-Envâr* kitabında kısa bir girişten sonra Kitap konusuna girilmekte, *Mirkâtü'l-Vüsûl*'de ise uzun bir giriş ve usûlü'l-fikhin tarifi, faydası ve konusundan sonra Kitap konusunun anlatımına başlanmaktadır.

Kitap konusundan sonra emir konusu ve emir, nehy ve hüsün kubuh meselelerine girmektedir. Bu mersadda son olarak hüküm sebepleri konusu üzerinde durulmaktadır. Neseî ve Molla Hüsrev emir ve nehy konusunu lafızlardan has lafız başlığı altında zikretmektedir.

Altıncı mersadda sünnet konusu işlenmektedir. Sünnetin kısımları ve hükümleri ve sünnetle ilgili meseleler detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Sonra sırasıyla vahyin kısımları, "bizden öncekilerin şeriatı/şeriatları" anlamına gelen şer'u men kablênâ ve sahâbî kavli üzerinde durularak bu mersadı bitirmektedir.

Yedinci mersadda icmânın tarifini delil olması ve mertebelerini zikretmektedir. İcmânın tarifine "el-âdilîne", yani adaletli olmaları kaydını düşmektedir. Molla Hüsrev *Mirkâtü'l-Vüsûl*'de bu kaydı koymamaktadır. Neseî ise eserinde icmânın tarifini yapmamaktadır.

Sekizinci mersadda kıyasın tarifi, rükünleri, illetinin şartları, itibar edilmesi bilinen münasebet, illetin bilindiği şeyler, kıyasın celî ve hafiye taksimi, illetin tahsisi, kıyasın hükmü, tesir edici illetlerin defi ve fasid hüccetlerden bahsederek bu mersadı bitirmektedir.

Dokuzuncu mersadda muâraza ve tercih konusu irdelenmektedir. Tercihle ilgili tüm konular burada detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Onuncu mersad ise içtihat hakkındadır. Bu mersadda, içtihadın tanımı, hükmü, içtihadın tecezzisi, müçtehit için iki zıt görüşün caiz olup olmadığı, Peygamberin içtihadında hata edip etmeyeceği konusu incelenmektedir. Akli konularda taklidin caiz olup olmadığı hususu da bu kısımda ele alınmaktadır. Bu mersad, içtihadın yenilenip yenilemeyeceği ve mefzul birini taklit etmenin caiz olup olmayacağı konusuyla sona ermektedir.

3.6. *el-Vecîz*'in Kaynakları

el-Vecîz bir çok kitaptan faydalanmıştır. Müellif kitap ismi olarak sadece Ebû Zeyd ed-Debûsî'nin (öl. 430/1039) *Takvîmü'l-edille* isimli eserini ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (öl. 189/805) tarafından kaleme alınan ve Hanefî mezhebinin kuruluş dönemi temel görüşlerini ihtiva eden eserlerin ortak adı olan *Zâhirü'r-rivâye*'yi zikreder.

Kirmastî eserinde birçok âlim ismine atıfta bulunmaktadır. Âlimlerden bazılarının birden fazla usûl eseri olduğundan hangi eserin kastedildiği ve atıf yapılan alimlerin bizzat kitaplarına mı atıf yapıldığı yoksa ikincil kaynaklara mı atıf yapıldığı bilinmemektedir.

Bundan dolayı burada müellifin atıf yaptığı âlimlerin isimlerini zikretmekle iktifa edilecektir. Bu âlimlerden bazıları şunlardır: Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (öl. 150/767),⁴⁰ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî (öl. 182/798),⁴¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (öl. 204/820),⁴² Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî (öl. 333/944),⁴³ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (öl. 179/795),⁴⁴ Ebû Alî Muhammed b.

⁴⁰ Kirmastî, *el-Vecîz fi usûli'l-fikh*, 12.

⁴¹ Kirmastî, *el-Vecîz fi usûli'l-fikh*, 29.

⁴² Kirmastî, *el-Vecîz fi usûli'l-fikh*, 19.

⁴³ Kirmastî, *el-Vecîz fi usûli'l-fikh*, 19.

⁴⁴ Kirmastî, *el-Vecîz fi usûli'l-fikh*, 21.

Abdilvehhâb b. Sellâm el-Cübbâî (öl. 303/916),⁴⁵ Ebü'l-Hasen Ubeydullah b. el-Hüseyn b. Dellâl el-Kerhî (öl. 340/952),⁴⁶ Ebü Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkılânî (öl. 403/1013),⁴⁷ Ebü Zeyd Abdullâh (Ubeydullâh) b. Muhammed b. Ömer b. Îsâ (öl. 430/1039),⁴⁸ Ebü'l-Hüzeyl Züfer b. el-Hüzeyl b. Kays el-Anberî el-Basrî (öl. 158/775),⁴⁹ Ebü Mûsâ Îsâ b. Ebân b. Sadaka (öl. 221/836),⁵⁰ Ebü İshâk Rüknuddîn İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-İsferâyînî (öl. 418/1027),⁵¹ Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-Pezdevî (öl. 482/1089),⁵² Ebü İshâk Cemâluddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî (öl. 476/1083),⁵³ Ebü Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (öl. 483/1090),⁵⁴ Ebü'l-Kâsım Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd el-Belhî el-Kâ'bî (öl. 319/931),⁵⁵ Ebü Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî (öl. 370/981),⁵⁶ Ebü Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (öl. 241/855),⁵⁷ Ebü Bekr Muhammed b. Alî b. İsmâîl el-Kaffâl eş-Şâşî (öl. 365/976),⁵⁸ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Süreyc el-Bağdâdî (öl. 306/918),⁵⁹ Sadrü'l-İslâm Ebü'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-Pezdevî (öl. 493/1100),⁶⁰ Ebü'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî (öl. 415/1025),⁶¹ Ebü Saîd Ahmed b. Hüseyin el-Üsrûşenî el-Berdaî (öl. 317/930),⁶² Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî (öl. 631/1233).⁶³

Sonuç

Fatih Sultan Mehmet ve II. Beyazid döneminde yaşamış, hayatını Bursa ve İstanbul'da kadılık, müderrislik yaparak geçirmiş çok yönlü bir alim olan Kirmastî Belâgat, Kelâm, Fıkıh, Usul-i fıkıh gibi birçok ilimde 15 eser vermiştir.

Fıkıh usulüne dair yazdığı dört eseri içerisinde çok rağbet gören *el-Vecîz* isimli eseridir. Bu durum yazma eserlerin bulunduğu kütüphanelerdeki nüsha çokluğundan anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin eğitim-öğretimde kullanmaları için hazırlanmış olduğunu düşündüğümüz *el-Vecîz*'de delillerden ve misallerden kaçınılmış, daha muhtasar bir eser olarak ele alınmıştır. Kirmastî, eserinde misaller ve deliller zikretmemiştir. Bunun sebebi öğrencileri temel kaidelere ve teorilere yoğunlaştırarak onların kısa zamanda çok mesafe kat etmelerini sağlama düşüncesi olmalıdır. Böylece, öğrencilerin temel kaide ve ilkelere yoğunlaşmasının sağlanmasının amaçlandığı söylenebilir.

el-Vecîz, bir giriş ve on mersad içinde usul konularını incelemiştir. Eserde kendinden önceki usul kitaplarından farklı bir sistematik ve yöntem olan Fukaha yöntemi yerine karma yöntemi tercih eden Kirmastî'nin zaman zaman Mütakellimin metoduna yöneldiği de görülmektedir. Nitekim Kirmastî, sadece Hanefi mezhebine mensup alimlerden nakillerle yetinmemiştir. Bilakis farklı mezheplere müntesip birçok alimden nakiller yapmıştır.

⁴⁵ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 28.

⁴⁶ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 32.

⁴⁷ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 33.

⁴⁸ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 47.

⁴⁹ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 59.

⁵⁰ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 67.

⁵¹ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 80.

⁵² Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 80.

⁵³ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 140.

⁵⁴ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 143.

⁵⁵ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 144.

⁵⁶ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 146.

⁵⁷ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 147.

⁵⁸ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 147.

⁵⁹ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 147.

⁶⁰ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 152.

⁶¹ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 163.

⁶² Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 163.

⁶³ Kirmastî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 167.

el-Vecîz'de, kendinden önce yazılan *Menârü'l-Envâr* ve *Mirkâtü'l-Vüsûl*'e göre farklı bir tertip uygulandığı görülmektedir. Ayrıca Kirmastî, kendinden önce yazılan eserlerde telif ve tertip yönünden tespit ettiği eksiklikleri bu eserinde telafi etme yoluna gitmiştir.

Kirmastî'nin usul eserleri Hanefilerin usul telifine katkıda bulunmuştur. Eserde diğer fıkıh usulü kitaplarından farklı olarak kelamî konuların ele alınmış olması *el-Vecîz*'in farklı bir bakış açısıyla yazılmış olduğunu açıkça göstermektedir. Tahlilini yaptığımız bu eserin geniş çaplı araştırmalara da konu olabileceği düşüncesindeyiz.

Beyanname

- 1. Finans/Teşvik:** Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir.
- 2. Çıkar Çatışması:** Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.
- 3. Etik Beyan:** Yazar, bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir. Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

Kaynakça

- Agâh, Aktaş - Aktaş, Sahip. "Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmastî'nin Hayatı ve Eserleri". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2018), 211-250.
- Aktaş, Sahip. *el-Muntehab (fi'l-me'ânî ve'l-beyân)*. Bursa: Emin Yayınları, 2020.
- Aşkan, Timur. "Tahkiku "Risale fi Usûli'l-Istilahati'l-Beyaniyye li-Yusuf b. Hüseyin el-Kirmastî". *İslâm Araştırmaları Dergisi* 44 (2020), 167-246.
- Bâbânî, İsmâ'îl b. Muhammed. *el-Hediyyetu'l-ârifin esmâ'ul-mu'ellifin ve âsâru'l-muşannifin*. Beyrut: Dâru İhyâ'i Turâşî'l-'Arabî, 1951.
- Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-ârifin esmâ'ul-müellifin ve âsâru'l-musannifin*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.
- Benli, M. Sami. "Yusuf el-Kirmastî, Hayatı ve et-Tebyîn fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân'ı". *Şarkiyat Mecmuası* VIII (1998), 229-244.
- Cici, Recep. *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları*. Bursa: Arasta Yayınları, 2001.
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Mukaddime İbn Haldun*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020.
- İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed es-Sâlihî. *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. thk. Mahmûd el-Arnâvût, Abdülkâdir el-Arnâvût. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1986.
- Katip Çelebi, Mustafâ b. Abdullâh Hâcî Halîfe. *Sullemu'l-Vudûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*. thk. Mahmûd Abdülkâdir el-Arnâvût. 6 Cilt. İstanbul: IRCICA, 2010.
- Katip Çelebi, Mustafâ b. Abdullâh Hâcî Halîfe. *Keşfu'z-Zunûn an Esâmî'l-Kutubi'l-Funûn*. 6 Cilt. İstanbul, 1941.
- Kefevî, Mahmûd b. Süleyman el-. *Ketâbü' a'lâmi'l-ahyâr min fukahâi mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*. thk. Saffet Köse vd. İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2017.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-müellifin terâcimü musannifi'l-kütubi'l-'Arabîyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Kirmastî. Yûsuf b. Hüseyin. *el-Medârikü'l-asliyye ile'l-makâsidi'l-feriyye*. thk. Ömer Eyšâm Nasrat et-Türkmânî. Irak: Mektebetü Emîn, 2021.
- Kirmastî. Yûsuf b. Hüseyin. *el-Vecîz fi usûli'l-fikh*. ed. Seyyid Abdüllatîf Kessâb. Kahire: Daru'l-Hüda li't-Tibaa, 1984.
- Kirmastî. Yûsuf b. Hüseyin. *Zübdetü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl*. ed. Abdurrahman Haçkalı. İstanbul: Daru Sadr, 2008.
- Köksal, Asım Cüneyd - Dönmez, İbrahim Kâfi. "Usûl-i Fıkıh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/201-210. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Leknevî, Ebu'l-Hasenât Abdülhay b. Abdilhâlîm es-Sihâlevî el-. *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*. Kahire, 1324.
- Mar'âşî, Muhammed b. Ebî Bekr Sâcıklızzade el-. *Tertîbu'l-'Ulûm*. thk. Muḥammed İsmâ'îl es-Seyyid Aḥmed. Beyrut: y.y., 1408/1988.
- Tahir, Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*. ed. M. A. Yekta Saraç. Ankara: TÜBA, 2016.
- Mustafa Meragi. Abdullah. *el-Fethü'l-mübin fi tabakati'l-usuliyin*. Abdülhamid Ahmed Hanefî (ed). Kahire: yy., ty.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri*. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Özel, Ahmet. "Kirmastî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/67-68. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Taşköprizâde, Ahmed Efendi. *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâ'i'd-devleti'l-'Ossmâniyye*. Ahmed Subhi Furat. (ed.), İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1405.
- Ziriklî, Hayreddin. *el-A'lâm: kâmûs terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 2002.